

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :
A Comparative Study Between the Carpet of Prominent Figures or Mashahir
Carpet Woven in the Carpet Workshop of Mousavi Sirat and the Milani Factory
of Kerman by Applying Discourse Analysis (DA)
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

مطالعه تطبیقی قالی مشاهیر بافته شده در کارگاه موسوی سیرت و کارخانه میلانی کرمان با رویکرد تحلیل گفتمان

ساحل عرفان منش*

استادیار گروه صنایع دستی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۲

چکیده

در دوره معاصر، آثار دوره قاجار در بسیاری از هنرها، از جمله قالی بافی بازتولید می‌شود. قالی مشاهیر کارخانه میلانی نیز از نمونه آثار دوره قاجار است که پس از انقلاب، توسط موسوی سیرت دوباره تولید شده است. از آنجاکه در این بازتولید تغییراتی ایجاد شده و با توجه به هدف پژوهش که تبیین تفاوت‌های میان دو قالی با توجه به نشانه‌ها و گفتمان رایج در هر دوره است، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چه تفاوت و شباهتی میان دو قالی وجود دارد و تفاوت نشانه‌ها و بافت قالی‌ها در دو گفتمان متفاوت چه تأثیری در خوانش قالی داشته است؟ این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و تطبیقی صورت گرفته و گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد نشانه‌های به کاررفته در قالی کارخانه میلانی بیانگر هویت هر فرد بوده و نشانه‌ها از عناصر اصلی تشکیل اثر بوده‌اند نه تزئین آن، لذا با حذف و جانشینی نشانه‌ها در دوره معاصر شناسایی مشاهیر به سختی امکان پذیر است. از آنجاکه به نظر می‌رسد قالی کارخانه میلانی با توجه به اهداف سیاسی-فرهنگی تولید شده، بنابراین شناسایی هر پیکره در قالی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است؛ لذا تلاش شده است، علاوه بر آنکه ویژگی‌های ظاهری افراد به شخصیت‌های عینی نزدیک باشد از علائمی نیز برای معرفی بیشتر آنها استفاده شود. در قالی تولیدشده در دوره معاصر به نظر می‌رسد با توجه به گفتمان نوقاجارگرایی، هدف بازتولید یک اثر از دوره قاجار بوده و هویت افراد از اهمیت چندانی برخوردار نبوده است.

واژگان کلیدی: دوره قاجار، موسوی سیرت، قالی مشاهیر، کارخانه میلانی، تحلیل گفتمان.

مقدمه

زبان فارسی است. موسوی سیرت که از جمله طراحان فرش است این قالی را منبع الهام یا پیش‌متن خود قرار داده و با تغییراتی در شکل ظاهری و سبک پیکره و چهره‌ها، قالی جدیدی خلق کرده است. از آنجاکه در این تغییر برخی از نشانه‌ها در قالی حذف شده یا تغییر کرده است، لذا این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چه تفاوت و شباهتی میان دو قالی وجود دارد و تفاوت نشانه‌ها و بافت قالی‌ها در دو گفتمان متفاوت چه تأثیری در خوانش قالی داشته است؟ هدف از این پژوهش خوانش قالی مشاهیر بر اساس نمادها و نشانه‌های موجود در قالی و تفاوت و شباهت میان دو قالی است. بنابراین با تطبیق دو قالی و بررسی تغییرات میان آنها، نقش نشانه‌ها در ایجاد معنا و همچنین بررسی گفتمان رایج در هر دو دوره می‌توان به تبیین چگونگی این تغییرات دست یافت.

قالی‌های تصویری، از جمله آثاری است که در دوره قاجار رواج می‌یابد. بیشتر تصاویر این قالی‌ها شامل پادشاهان باستانی و تاریخی، روایات غنایی و اسطوره‌ای، شخصیت‌های حقیقی غربی و غیره است. از جمله قالی‌هایی که در مقیاس وسیع در این دوره تکثیر می‌شود قالی‌هایی است که به مشاهیر یا بزرگان عالم شناخته می‌شود. در این قالی‌ها شخصیت‌های مشهور جهان از حضرت موسی (ع) تا ناپلئون بافته شده‌اند. از جمله شهرهایی که این قالی‌ها در آن تولید می‌شود کرمان است، در کارخانه میلانی کرمان از این قالی دوتخته تولید می‌شود. یکی از قالی‌ها دارای متن کلامی به دوزبان فرانسه و فارسی است (Sakhai, 2008, 106) و نمونه دیگر متن کلامی در آن فقط

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی-تطبیقی است؛ اطلاعات پژوهش به شیوه کتابخانه‌ای گردآوری شده است و پژوهش در زمانی و زمان محور است. در این پژوهش بیش از شباهت‌ها به تفاوت‌ها پرداخته شده است، چراکه به تفاوت گفتمان‌ها و نقش قالی مشاهیر در دو دوره مذکور می‌پردازد. از آنجاکه روش تحلیل در این پژوهش بر اساس تحلیل گفتمان است، برای رسیدن به نتیجه مطلوب به زمینه‌های متنی و فرامتنی توجه شده است. در این پژوهش برای تحلیل متنی، ابتدا متن کلامی و دیداری دو قالیچه شرح و با یکدیگر تطبیق داده شده و سپس در زمینه فرامتنی گفتمان دو دوره با یکدیگر مقایسه می‌شود.

پیشینه پژوهش

درباره قالی‌های تصویری تحقیقات بسیاری انجام شده است، لذا با توجه به آنکه تأکید بر قالی‌های مشاهیر یا بزرگان عالم است به تحقیقاتی اشاره می‌شود که به این قالی‌ها پرداخته‌اند، از جمله عرفان منش و کاظم‌نژادی (۱۴۰۱)، در مقاله «نقش پیامبران در قالی رهبران جهان، بافته‌شده در کارخانه میلانی کرمان در دوره قاجار»، به تحلیل قالی موجود در کارخانه میلانی پرداخته‌اند. در این مقاله از میان دو قالی موجود در کارخانه میلانی به تحلیل نمونه‌ای پرداخته شده است که دارای دو متن کلامی به زبان فارسی و انگلیسی است. در این مقاله به نقش مذهب در قالی پرداخته و آن را جزو ارکان تشکیل‌دهنده این قالی دانسته‌اند. عرفان منش، امانی و امانی (۱۴۰۱) در مقاله «تحلیل قالی مشاهیر محفوظ در کاخ نیاوران با تأکید بر جایگاه حضرت محمد (ص) و حضرت عیسی (ع) بر اساس آراء جانث ولف»، یک نمونه از قالی‌های بزرگان عالم که در کاخ نیاوران بوده و در دوره قاجار بافته شده است را بررسی کرده و از جمله دلایل حذف تصویر پیامبر اکرم (ص) در قالی‌ها را گفتمان باستان‌گرایی دانسته‌اند. آهنی، خزائی و عبداللهی فرد (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تحلیل نشانه‌های قدرت در قالی‌های تصویری دوره قاجار»، یک نمونه از قالی‌های مشاهیر را بررسی کرده‌اند و نتیجه‌ای که حاصل شده است بیانگر آن است که قالی‌ها بیشتر برای کسب مشروعیت شاه در جامعه بوده است. تیکدیری‌نژاد (۱۳۹۴)، در پایان‌نامه «مطالعه تطبیق قالی‌های تصویری کرمان و کاشان از لحاظ فرمی و محتوایی (اواخر قاجار تا اواخر پهلوی)»، مطالعه تطبیقی از قالی‌های دو منطقه داشته‌اند، در این بین در قالی‌های کرمان سه نمونه از قالی‌های مشاهیر نیز تحلیل شده است. تحلیل مذکور بیشتر بر اساس سبک و فرم بوده است. ثابتی (۱۳۹۲) در «تأثیر اسطوره فرنگ بر فرش قاجار با رویکرد سراسطوره»، قالی‌های مشاهیر جهان را با رویکرد سراسطوره تحلیل کرده و این قالی‌ها را تحت تأثیر سراسطوره فرنگ می‌داند. عارف‌پور (۱۳۹۰)، در پژوهشی با عنوان

«اسطوره یگانه در قالی سلاطین» یک نمونه از قالی‌های مشاهیر را تحلیل کرده و وجود احمدشاه در قالی را هدفمند دانسته و حضور وی در کنار پادشاهان اساطیری وی را چون پادشاهی اسطوره‌ای به جامعه معرفی کرده است. لاکسیوا (Lassikova, 2007) در مقاله «تصاویر در فرش ایرانی: از شکل‌های تزیینی تا پرتره»، دو نمونه از قالی‌های مشاهیر را تحلیل کرده است. وی گفتمان باستان‌گرایی را از جمله گفتمان‌های تأثیرگذار در رواج این قالی‌ها دانسته است. با توجه به تحقیقات انجام‌شده می‌توان ادعان داشت درباره قالی‌های مشاهیر تحقیقات جامعی انجام شده است، ولیکن تا کنون به تأثیر این قالی‌ها در دوران معاصر و مطابقت آنها با نمونه‌های تولیدشده در دوران پس از قاجار پرداخته نشده است؛ لذا برای شناخت قالی‌های تصویری معاصر، شناخت قالی مشاهیر موسوی‌سیرت و تطبیق آن با نمونه بافته‌شده در دوره قاجار و تحلیل گفتمان دو دوره برای این شناخت ضروری به‌نظر می‌رسد.

تحلیل گفتمان

برای رسیدن به نتیجه مطلوب و دریافت چرایی تفاوت‌ها در خوانش قالیچه‌ها نیاز به رویکردی است که بتواند این مهم را آشکار سازد. لذا با توجه به آنکه گفتمان‌ها در خلق آثار تأثیرگذارند و با لحاظ آنکه در قالی‌های مذکور پادشاهان و مشاهیر جهان به تصویر کشیده نشده‌اند به‌نظر می‌رسد، با توجه به اهمیت مفهوم قدرت در این تحلیل، یکی از مناسب‌ترین رویکردها، تحلیل گفتمان بر اساس آراء فوکو است. در خصوص گفتمان می‌توان گفت: گفتمان دارای معانی متعددی است و مانند ارتباط، تعامل، زبان و فرهنگ مفهومی مبهم است (دایک، ۱۳۸۲، ۱۵-۲۹). گفتمان از جمله مفاهیم ویژه در نظرات فوکو است. از دیدگاه فوکو، از جمله نظام‌هایی که قدرت به‌وسیله آن اداره می‌شود، گفتمان است. وی با نگاهی تاریخی از گفتمان علمی، سعی دارد تا قواعد گفتمان پایه و بنیادین را شرح دهد و انتقال و تولید آن را به فرایندهای گسترده‌تر سیاسی و اجتماعی مرتبط سازد. او به دنبال این مهم بود که در هر دوره‌ای چه شرایطی باعث می‌شود شکل خاصی از گفتارها به کار برده شود و در عوض شکل دیگری مغفول ماند (حسنی‌فر و امیری پریان، ۱۳۹۳، ۵۳). تحلیل گفتمان با کمک اندیشمندانی مانند میشل فوکو، از زبان‌شناسی به حیطة مباحث اجتماعی، مطالعات فرهنگی و سیاسی وارد شد و شکل انتقادی به خود گرفت. از دیدگاه فوکو، گفتمان‌ها هویت موضوعات را مشخص نمی‌کنند و موضوعات را معین نمی‌کنند، بلکه خود به‌وجودآورنده موضوعات هستند که در این بین گفتمان‌ها مداخله خود را پنهان می‌کنند (هادی، ۱۳۸۴، ۳۷). برای وی گفتمان شکلی از انضباط بود لذا این مخاطب را به سوی دغدغه وی نسبت به قدرت هدایت می‌کند.

تراژن^۱، کنستانتین بزرگ^۲، چنگیز خان، کنفوسیوس^{۱۱}، در ردیف پایین نیز فردریک دوم^{۱۲}، سیکسیت پنجم^{۱۳}، ژول دوم^{۱۴}، لوئی دهم^{۱۵}، کریستف کلمب^{۱۶}، گاما^{۱۷}، فردیناند پنجم^{۱۸}، کنسالدو کردو، سالادین^{۱۹}، ابدارام^{۲۰} قرار دارند. در (تصویر ۱، ب، پلان ۴) از چپ به راست، شارل دوازدهم^{۲۱}، شارل جسور^{۲۲}، گیومتل^{۲۳}، دوکس کلب^{۲۴}، پایاردی، گوستاو واسا^{۲۵}، نامشخص، سیروس (کوروش)، اسکندر کبیر، ادوارد سیم^{۲۶}، ریشار^{۲۷}، گیوم کنکران^{۲۸}، لوئی نهم^{۲۹}، کلویس^{۳۰}، شارلمان^{۳۱}، سقراط، تهمیس توکلس^{۳۲}، در ردیف آخر، ژرژ واشنگتن^{۳۳}، جیمز کوک^{۳۴}، الیویه کرامول^{۳۵}، پترل کران^{۳۶}، لوئی چهاردهم^{۳۷}، هانری چهارم^{۳۸}، تورن^{۳۹}، کنده، فرانسوا اول^{۴۰}، ناپلئون^{۴۱} قرار دارند - تمامی اسامی گفته شده با توجه به متن کلامی در حاشیه قالی است.

معرفی پیکره مطالعاتی ب (قالی بافته شده در کارگاه موسوی سیرت)

قالی مشاهیر در تهران در کارگاه استاد موسوی سیرت بافته شده است (تصویر ۲، الف). رج شمار قالی ۹۰ و ۳۵۰۰ رنگ ترکیبی در آن به کار رفته است. مدت بافت ۲۴ ماه بوده و تاریخ بافت دوره معاصر است، ولیکن تاریخ دقیقی در کتب مشخص نشده است. خشکنایی اذعان دارد با این اثر شاهکاری به گنجینه هنرهای دستی افزوده شده است و این اثر را دارای کیفیت بسیار بالا می داند (خشکنایی، ۱۳۷۸، ۱۱۶).

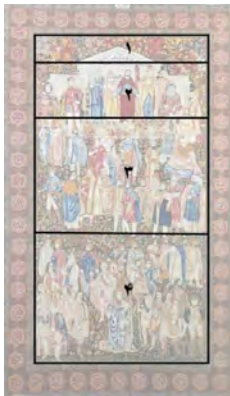
این قالی که به نظر می رسد از قالی کارخانه میلانی بافته شده، دارای ۵۸ پیکره در متن قالی است. پیکره حضرت عیسی (ع) و دو نفر فرنگی در ردیف نخست فاقد اسم در حاشیه است. حاشیه قالی شامل ۵۴ شمسه است که در درون شمسه ها اسامی ۵۴ نفر از مشاهیر جهان از موسی (ع) تا ناپلئون بافته شده است. رنگ شمسه به رنگ سرخ است و با رنگ زرد اسامی مشاهیر در درون آن بافته شده است. در قسمت طره بیرونی نام طهران

از دیدگاه وی گفتمان ها به شیوه های اندیشیدن و عمل کردن سوره ها نظم می دهند (رز، ۱۳۹۷، ۲۵۹). فوکو اذعان دارد که علت تسلط یافتن گفتمان های خاص فقط به دلیل قرارگیری در نهادهای قدرت نیست بلکه همچنین به این دلیل است که آن گفتمان ها حقیقت مطلق اند (Foucault, 1977, 76-77). در این پژوهش برای تحلیل، ابتدا متن ها توصیف، تطبیق و سپس گفتمان دو دوره با یکدیگر مقایسه می شود.

توصیف پیکره مطالعاتی الف (بافته شده در کارخانه میلانی کرمان)

قالی مشاهیر در کرمان بافته شده است. طراح قالی حسن شاهرخی و بافنده علی کرمانی است؛ البته در نسبت این نام ها تردید وجود دارد. قالی مذکور حدود سال های ۱۲۹۰ در ابعاد ۲۸۰ × ۱۶۷ سانتی متر بافته شده که در مجموعه ای خصوصی نگهداری می شود (ملول و امیرخانی، ۱۳۸۵، ۱۳۶). متن شامل ۵۸ نفر از پادشاهان، رهبران مذهبی، کاشفان و عالمان است. قالی دارای دو طره و یک حاشیه است. در حاشیه ۵۴ شمسه وجود دارد و برای اسامی هریک از مشاهیر شماره ای اختصاص داده شده است. این مشاهیر در درون متن قالی نیز با همان شماره ها مصور شده اند. سه پیکره در تصویر فاقد شماره هستند، پیکره ها شامل حضرت موسی (ع) و دو نفر فرنگی در سمت چپ قالی است (ثابتی، ۱۳۹۲، ۱۰۶). مشاهیر به ترتیب از موسی (ع) آغاز و به ناپلئون ختم می شوند. قالی را می توان به چهار قسمت تقسیم کرد، که با در نظر گرفتن حاشیه پنج قسمت می شود.

در قسمت طره بیرونی نام «کرمان میلانی» بافته شده است، که نام کارخانه ای است که قالی در آن بافته شده است. پس از آن حاشیه قرار دارد، حاشیه شامل ۵۴ شمسه هشت ضلعی است، در داخل آن یک گل هشت پر قرار دارد که درون آن دایره ای ترسیم شده، در درون دایره اسامی مشاهیر قید شده است. برای هر شمسه شماره ای در نظر گرفته شده است، به نوعی به هر یک از شخصیت ها شماره ای اختصاص داده شده است. متن به فضای درون و بیرون معبد تقسیم می شود. بیرون از فضای معبد، در قسمت سنتوری معبد (تصویر ۱، ب، پلان ۱)، عبارت «برقرار باد زندگانی کنندگان عالم و برقرار باد بزرگان مشاهیر عالم» نوشته شده است. در (تصویر ۱، ب، پلان ۲) از چپ به راست، دوتن فرنگی که اسامی آنها مشخص نیست و شماره ای ندارند، موسی (ع)، سلیمان (ع)، عیسی (ع)، محمد (ص)، عمر، هارون الرشید، تملران^۲، خسرو بزرگ با توجه به متن کلامی حاشیه و شماره های اختصاص داده شده قرار دارند. البته در این بین برای حضرت عیسی (ع) نیز شماره ای در حاشیه اختصاص داده نشده است. در (تصویر ۱، ب، پلان ۳) از چپ به راست لاییداس^۳، پریکلس^۴، رمولوس^۵، سزار قیصر^۶، پلیرز^۷، آنیپال^۸،

ب

الف

تصویر ۱. قالی مشاهیر، کرمان، ۱۲۹۰، ۱۰۰۰۰ گره در دسی متر مربع، ۲۸۰ × ۱۵۶ سانتی متر. مأخذ: ملول و امیرخانی، ۱۳۸۵، ۱۳۷.

تغییراتی در چهره اشخاص ایجاد شده است. فرم کلی یکی است ولیکن رنگ مو، حالت نگاه، سایه استفاده شده تغییر کرده و البته در برخی از شخصیت‌ها این تغییرات باعث شده چهره از شخصیت اصلی و عینی دور شود. نشانه‌ها و نمادهای استفاده شده برای بسیاری از افراد حذف و چین و چروک لباس کمتر شده است. متون نوشتاری در متن زمینه به غیر از متن نوشتاری در کتیبه سنتوری، تغییر کرده و گاه قابل خواندن نیست.

در پلان دوم، علاوه بر آنکه رنگ‌بندی تندتر شده و چین و چروک لباس کمتر دیده می‌شود، خمیدگی بیش از حد پیکره عیسی (ع) در قیاس با قالی میلانی حالت متفاوتی به وی داده است. در قالی کارخانه میلانی به خط عبری ده فرمان موسی (ع) بر لوحی که بر دست دارد نوشته شده است ولیکن در قالی موسوی سیرت اعداد به لاتین از یک تا ده نوشته شده است. پیامبر اکرم (ص) در قالی کارخانه میلانی شمشیری بر کمر دارد، روی پیراهن پیامبر (ص) ماه ترسیم شده همچنین بر بیرق ایشان نیز یک ماه قرار دارد. در قالی موسوی سیرت، شمشیر پیامبر (ص) و ماه روی لباس حذف شده است، همچنین ماه بالای بیرق نیز با توجه به رنگ آن مانند بیرق کارخانه میلانی وضوح کامل را ندارد؛ علاوه بر ماه روی پیراهن و بیرق پیامبر (ص)، بر بالای عمامه عمر و هارون الرشید که در کارخانه میلانی بافته شده است، نیز ماه قرار دارد؛ ولیکن بالای عمامه افراد مذکور در قالی موسوی سیرت هیچ شکلی دیده نمی‌شود (جدول ۲).

در پلان اول گفته شد که لوح قرار گرفته در دست حضرت موسی (ع) لوح ده فرمان است؛ در تورات آمده است پس از خروج قوم بنی اسرائیل، به فرمان خدا حضرت موسی (ع) به کوه سینا رفت و دو لوح دریافت کرد که ده فرمان بر آنها نگاشته شده بود (کتاب خروج، ۳۱، ۱۸) و این فرمان‌ها را از جمله اصول دین یهود می‌دانند (سلیمانی، ۱۳۸۱، ۲۰۴). لوح ده فرمان علاوه بر آنکه مبین شخصیت موسی (ع) به‌عنوان پیامبر دین یهود است، نحوه قرارگیری آن و اینکه به سمت مخاطب در بالاترین قسمت تصویر است می‌تواند در معنای دریافتی از قالی کمک کند. در صورتی که اعداد لاتین که از یک تا ده است با آنکه اشاره ضمنی به ده فرمان دارد ولیکن چنین تأثیری بر مخاطب اثر نمی‌گذارد. درباره «هلال» موجود در پیراهن و کلاه و بیرق حضرت محمد (ص)، عمر و هارون الرشید، می‌توان آنرا نمادی از ماه قمری در نظر گرفت که بیانگر هجرت پیامبر (ص) از مکه به مدینه و شروع تاریخ آنان با تاریخ قمری مسلمانان باشد. در مورد هلال در نوشتارهای غربی، علامت هلال، به دوره ایوبیان باز می‌گردد و آن را از مظاهر اسلام دانسته‌اند که بر پرچم این دوره مشاهده می‌شود. همچنین آمده است که بر ماهیچه

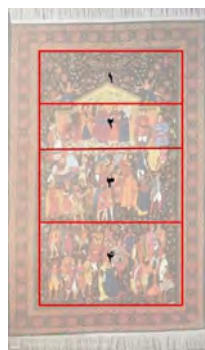
موسوی، که بیانگر کارگاه موسوی سیرت در تهران است بافته شده است. تفاوت بسیار زیاد دو قالی با یکدیگر در پلان اول است. در تصویر ۲، ب، پلان ۱ دو فرشته در فضایی پر از گل‌های فرنگی قرار گرفته‌اند. دست و پای فرشته‌ها برهنه است و ردایی به رنگ سرخ و آبی بر تن دارند. در سنتوری معبد، عبارت «برقرار باد زندگانی کنندگان عالم و برقرار باد اکابر و مشاهیر عالم» نوشته شده است. در پلان‌های بعدی اسامی درون قالی عیناً مانند قالی قبل است با این تفاوت که در قالی موسوی سیرت آیینة این فرش بافته شده است یعنی آنچه در سمت چپ تصویر بالا وجود دارد در قالی کارخانه میلانی در راست تصویر است.

تطبیق قالی کارخانه میلانی و موسوی سیرت

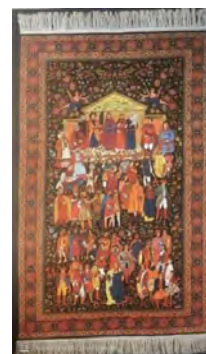
قالی بافته شده در کارگاه موسوی سیرت به نظر می‌رسد با توجه به شباهت بسیار به قالی کارخانه میلانی از روی آن بافته شده باشد. با این وجود تغییراتی صوری در قالی ایجاد شده است. در قسمت طره هر دو قالی نام کارگاه یا کارخانه مورد نظر نوشته شده است. نقوش قالی بافته شده در کارخانه میلانی پرکار و نقوش قالی موسوی سیرت نسبت به آن کم‌کارتر است. در بازتولید دوباره قالی توسط موسوی سیرت شمسۀ اطراف گل حذف شده و همچنین متن نوشتاری به جای سفید با رنگ زرد نوشته شده است (جدول ۱، نمونه ۱).

در پلان اول علاوه بر تغییر رنگ سنتوری معبد و تغییر کلی گل‌ها، دو فرشته نیز در دو طرف سنتوری اضافه شده‌اند (جدول ۱، نمونه ۲). فرشته‌ها نیمه‌عریان هستند و به برخی فرشته‌های موجود در سردر بناها در دوره قاجار و فرشته‌ها روی سنگ قبرها شبیه‌اند (تصاویر ۳ و ۴).

نقش فرشته که اصولاً در سردر بناها، ورودی‌ها، بالای سر ائمه (ص) و غیره قرار می‌گرفته است می‌توانسته اشاره به رستگاری و فرهمندی باشد که توسط فرشتگان به انسان‌ها تقدیم می‌شده است (خدادادی و دیگران، ۱۳۹۷، ۹۰-۹۱). در دیگر پلان‌ها

ب

الف

تصویر ۲. قالی مشاهیر، تولیدشده در کارگاه موسوی سیرت، تهران. مأخذ: خشکنابی، ۱۳۷۸، ۱۱۷.

جدول ۱. تطبیق چهار سطح قالی مشاهیر بافته شده در کارگاه موسوی سیرت و میلانی. مأخذ: نگارندگان.

جزئیات قالی کارخانه میلانی	جزئیات قالی کارگاه موسوی سیرت
	
حاشیه و طره	
	
پلان اول	
	
پلان دوم	
	
پلان سوم	
	
پلان چهارم	

ذکر چند مورد بسنده می‌شود. پریکلس و لاپیداس در قالی کارخانه میلانی دارای کلاهی رومی، نیزه، سپر و گرز هستند؛ در حالی که در قالی موسوی سیرت کلاه، پوشاک و سلاح‌های آنان تغییر کرده است. پریکلس از جمله دولتمردان آتنی بود که آتن در زمان وی قدرت دریایی برتر و امپراتور دریا شناخته می‌شد (داندامایف، ۱۳۸۱، ۳۱۳-۳۱۱). لاپیداس را نیز از جمله دولتمردان رومی معرفی کرده اند (Sakhai, 2008, 164). پوشش پریکلس و لاپیداس و ابزار در دست آنان در قالی کارخانه میلانی بیانگر دولتمرد رومی و آتنی بودن آنان است، ولیکن تغییر پوشاک آنان در قالی موسوی سیرت، پریکلس را با تغییر پوشش در کلاه و لباس، شبیه به سربازان ایرانی کرده است. از دیگر موارد در قالی کارخانه میلانی وجود صلیب بر کلاه شخصی است که با توجه به متن نوشتاری نام وی ژول دوم است. این صلیب در قالی بافته شده در دوره معاصر حذف شده است؛ رودوزی اطراف شغل وی نیز در این قالی حذف شده است. با توجه به آنکه ژولیوس دوم پاپ (همان، ۱۶۴) بوده است، لذا لباس وی بیانگر جایگاه

تصویر ۳. نقاشی روی کاشی، تکیه معاون الملک، کرمانشاه. صفرزاده و احمدی، ۱۳۹۳، ۵۴.

علم - بر نوک آن - در دوره سلجوقیان هلال فلزی قرار داشت که می‌توانست مرتبط با اسلام باشد (ارجح، ۱۳۷۵، ج. ۱، ۲۶۹۵)؛ لذا تنها بر پوشش این سه شخص نشانه ماه وجود دارد.

در پلان سوم نیز تغییرات ایجاد شده در پیکره‌ها باعث شده آنها از شخصیت عینی و هویتی که داشته‌اند دور شوند، که تنها به

تصویر ۴. تخت فولاد اصفهان، سنگ قبر. مأخذ: خدادادی، صفی‌خانی و احمدپناه، ۱۳۹۷، ۸۷.

جدول ۲. تفاوت نشانه‌های به‌کاررفته در شخصیت‌های پلان اول. مأخذ: نگارندگان.

قالی موسوی سیرت

قالی کارخانه میلانی

حضرت موسی (ع)

حضرت محمد (ص)

حضرت محمد (ص)، عمر و هارون الرشید

خاص که قسمتی از بدن حیوان است بافته شده درحالی که در قالی موسوی سیرت از میان ابزار وی فقط سپر بافته شده و نقش روی سپر نیز یک قاب شمشه‌مانند است (جدول ۴). با توجه به آنکه تمیستوکلس از جمله سرداران و دولتمردانی بود که باعث چیرگی یونانیان در نبرد سالامیس شد (بنگسون، ۱۳۸۷، ۹۶) وجود ابزار جنگی وی بیانگر جنگجوبودن اوست و حضور نماد و توتم بر سپر در گذشته بیانگر هویت هر قوم و شخص بود، ولیکن با حذف این موارد و جانشینی آن تشخیص هویت وی به‌سختی

وی در قالی و همچنین دین مسیحیت بوده است. در این پلان کنفوسیوس در قالی کارخانه میلانی در حال نوشتن پنج اصل اخلاقی است، در حالی که در قالی موسوی سیرت خطوطی مبهم که بیانگر خط چینی است در حد کمتر از یک خط نوشته شده است (جدول ۳).

در قسمت آخر نیز مانند دیگر پلان‌ها، تغییراتی در لباس و نشانه‌ها رخ داده است، که دو مورد ذکر می‌شود. تمیستوکلس در قالی کارخانه میلانی مزین به ابزار جنگی و سپری با نشانه

تأثیر گفتمان مسلط بر قالی‌ها بر حذف و جانشینی نشانه‌ها بر اساس تحلیل گفتمان فوکو

از قالی کارخانه میلانی قالی دیگری نیز موجود است که متن کلامی درون آن قالیچه به دوزبان فارسی و فرانسوی است؛ همچنین از آنجا که آخرین پیکره در تصویر، ناپلئون است، آخرین فرد بزرگ و تأثیرگذار ناپلئون شناخته شده است بنابراین به نظر می‌رسد دوستی یا رابطه ایران و فرانسه در خلق قالی‌ها بی‌تأثیر نبوده است. فرانسه از جمله کشورهایی بود که در دوره قاجار حضور فرهنگی مستمر و مؤثری در ایران داشت (بزرگمهری، ۱۳۳۸، ۷۴). مدراس فرانسوی‌زبان در ایران، نقش مهمی در آشناساختن ایرانیان با زبان و فرهنگ فرانسه داشت، همچنین کیفیت بسیار خوب آموزشی آلیانس^{۴۲} فرانسه در تهران و سایر شعبات آن و نیز حمایت دولتمردان وقت ایران نقش اساسی را در این زمینه ایفا کرد (ناطق، ۱۳۷۵، ۱۱۴-۸۱). لذا در این دوره قالی‌هایی رواج پیدا می‌کند که متن کلامی آن به فرانسه است. ارتباط ایران و فرانسه در دوره قاجار از سال ۱۷۹۶ آغاز شد، همچنین ناپلئون در دوره فتحعلی‌شاه برقراری روابط دوستانه دو کشور پیشنهاد می‌شود (علی‌بابائی، ۱۳۸۶، ۱۳۱). روابط دوستی

امکان پذیر است.

در همین پلان در پایین قالی، جرج واشنگتن در قالی کارخانه میلانی به صورتی ترسیم شده که موی سپید و نقشه‌ای نیز زیر دستش دارد. این نقش در قالی موسوی سیرت تبدیل به فردی با موهای قهوه‌ای دارای سبیل شده و به جای نقشه زیر دست وی یک قاب اسلیمی قرار گرفته است. جرج واشنگتن اولین رئیس جمهور آمریکا است، وی ژنرال نظامی و به دنبال استقلال برای مستعمرات آمریکایی بود و توانست آنها را زیر پرچم ایالت متحده درآورد (وایت، ۱۳۹۵، ۲۷-۳۸). از آنجا که این ایالات و اتحاد آنها در زمان وی از اهمیت ویژه برخوردار بوده است، به نظر می‌رسد علاوه بر پوشش وی، از نقشه نیز برای بیان هویت وی در قالی کارخانه میلانی استفاده شده است. در بازتولید دوباره این قالی در دوره معاصر، اسلیمی که در زیر دست واشنگتن قرار دارد بیانگر شخصیت وی نیست همچنین تغییر رنگ موی وی، او را از چهره واقعی دور کرده است و شناسایی وی با توجه به حذف نشانه‌ها امکان پذیر نیست. طراح با حذف نمادها و نشانه‌ها و اکتفا به فرم کلی نتوانسته است هویت افراد را مانند نمونه بافته شده در دوره قاجار نشان دهد.

جدول ۳. تفاوت نشانه‌های به کاررفته در شخصیت‌های پلان اول. مأخذ: نگارندگان.

قالی کارخانه میلانی	قالی موسوی سیرت
	
پریکلس و لاپیداس	
	
پاپ ژول دوم	
	
کنفوسیوس	

جدول ۴. تفاوت نشانه‌های به‌کاررفته در شخصیت‌های پلان اول. مأخذ: نگارندگان.

قالی موسوی سیرت

قالی کارخانه میلانی

تمیستوکلس

جرج واشنگتن

سیدعلی طباطبایی، اردشیر محمص، علی‌اکبر صادقی، آیدین آغداشلو، حجت‌الله شکیبا، صادق تبریزی، وحید چمانی، حافظ میرآفتابی هنر و هنرمندان بسیار دیگر دوران قاجار را با دیدگاه‌های متفاوت از نظر تکنیک، محتوا، فرم بازخوانی کرده‌اند (زنگی، ۱۳۹۳، ۱۷۳-۱۷۴). در این دوران گستردگی و تنوع تصویری دوره قاجار که بیشتر گرایش‌ها واقع‌گرایانه داشته و به‌نوعی سرآغاز دوره مدرن محسوب می‌شده است، توجه هنرمندان را جلب می‌کند؛ این تأثیر از دوران قاجار تنها مربوط به هنرهای تجسمی نیست بلکه دیگر مقولات را نیز دربرمی‌گیرد و این بازتولید تبدیل به یک ژانر شده است. همچنین علاوه بر آنکه بازتولید آثار دوره قاجار تبدیل به یک ژانر شده بود، برخی سرمایه‌داران برای شهرت و معروفیت خود از این ژانر استفاده بسیار بردند. گالری‌ها و مجموعه‌داران نیز در جهت رشد بازار به این گسترش و بازتولید دامن زدند (امانی، ۱۴۰۱-۵-۷) و افرادی چون موسوی سیرت نیز که آثار مشاهیر غرب را نیز بازتولید کرده، در این بین با توجه به گفتمان رایج و شاید برای شناخت بیشتر به بازتولید یکی از قالیچه‌های فاخر دوره قاجار می‌پردازد. لذا به‌نظر می‌رسد در قالی بافته‌شده در دوره معاصر تنها قصد بازتولید از اثری مربوط به دوره قاجار بوده و پژوهشی روی هویت و شخصیت افراد مصور، انجام نشده است.

نتیجه‌گیری

در دوره قاجار قالی‌های مشاهیر به دلیل روابط و دوستی ایران

ایران و فرانسه در دوران دیگر پادشاهان قاجار نیز ادامه می‌یابد و تأثیرات بسیاری بر روابط فرهنگی داشته است (غفاری، ۱۳۶۸، ۸۱). از آنجاکه در مدارس نیز زبان فرانسه درس داده می‌شد، مردم با این زبان و فرهنگ آشنایی داشتند و با توجه به ارتباط این دو کشور می‌توان حضور ناپلئون به عنوان آخرین انسان بزرگ در قالی‌ها را درک کرد. این حضور می‌تواند امکان جذب حامی چون کشور فرانسه باشد و بدین دلیل امکان اینکه قالی مذکور هدیه به کشور فرانسه باشد، با لحاظ این گفتمان بالا بوده است. به‌نظر می‌رسد در این گفتمان و چون قالی تنها یک کالای فرهنگی نبوده و نقش سیاسی نیز در روابط دو کشور داشته است نیاز بر این بوده که هویت بزرگان عالم قابل شناسایی باشد. لذا برای آنکه به شکل ملموس قدرت و معروفیت این افراد را نشان دهند از نمادها و نشانه‌های مربوط به آنها استفاده شده است و برای طراحی این قالی باید مطالعات گسترده انجام شده باشد. زیرا برای بیان این قدرت باید هر شخص به درستی و با توجه به نمادهای مورد نظر ترسیم شده باشد.

در دوران معاصر با توجه تحقیقات انجام‌شده به دلیل بازتولید تصاویر دوره قاجار، نمایشگاه‌های متعدد از هنرهای دوران قاجار در موزه آقاخان تونتو، هنر اسلامی دوحه و نمایشگاه «امپراتوری گل سرخ» در پاریس، همگی باعث شد که گرایش به هنر دوران قاجار افزایش یابد و اصطلاحی چون «نو قاجارگرایی» از واژه‌هایی است که امانی برای این بازتولید انبوه به‌کار برده است (امانی، ۱۴۰۱، ۷-۱۱).

- Pope Julius II .۱۴
 Louis X of France .۱۵
 Christopher Columbus .۱۶
 Vasco da Gama .۱۷
 Ferdinand V .۱۸
 Saladin .۱۹
 ۲۰. با ارجاع به کتاب بهارستان وی عبدالرحمن اول است که در قالیچه به صورت ابدارام نوشته شده است.
 Charles XII .۲۱
 Charles the Bold .۲۲
 William Tell .۲۳
 Jean-Baptiste Colbert .۲۴
 Gustav I of Sweden .۲۵
 Edward III of England .۲۶
 ۲۷. با ارجاع به کتاب بهارستان وی ریچارد شیردل است که در قالیچه به صورت ریشار نوشته شده است.
 William the Conqueror .۲۸
 Louis IX of France .۲۹
 Clovis I .۳۰
 Charlemagne .۳۱
 Themistocles .۳۲
 George Washington .۳۳
 James Cook .۳۴
 Oliver Cromwell .۳۵
 ۳۶. با ارجاع به کتاب بهارستان وی پتر کبیر است که در قالیچه به صورت پترل کران نوشته شده است.
 Louis XIV .۳۷
 Henry IV of France .۳۸
 Marshal Turenne .۳۹
 Francis I of France .۴۰
 Napoleon .۴۱
 ۴۲. Alliance، در سفر ناصرالدین شاه به اروپا، اتحادیه جهانی یهودیان از او خواستند به وضع یهودیان ایران رسیدگی بیشتری شود. در این سفر آنان مجوز تأسیس مدرسه آلیانس را اخذ کردند (سهبیم، ۱۳۷۵، ۶۰).

فهرست منابع

- آهنی، لاله؛ خزائی، محمد و عبداللهی فرد، ابوالفضل. (۱۴۰۰). تحلیل نشانه‌های قدرت در قالی‌های تصویری دوره قاجار. پژوهش هنر، (۲۱)، ۱۷-۲۷.
- ارجح، اکرم. (۱۳۷۵). *دانشنامه جهان اسلام*، ذیل مدخل پرچم. ج. ۱. بنیاد دایره‌المعارف اسلامی.
- امانی، حجت. (۱۴۰۱). نو قاجارگرایی در هنرهای تجسمی معاصر و جدید ایران. هنر و تمدن شرق، ۱۰(۳۵)، ۵-۱۲.
- بزرگمهری، مجید. (۱۳۸۳). نگاهی به روابط ایران و فرانسه ۱۹۲۰-۱۹۱۸. *فصلنامه تاریخ روابط خارجی*، (۱۸)، ۷۱-۹۳.
- بنگسون، هرمان. (۱۳۸۷). *یونانیان و پارسیان (ترجمه تیمور قادری)*. تهران: مهتاب.
- تیکدری‌نژاد، فائزه. (۱۳۹۴). *مطالعه تطبیقی قالی‌های تصویری کرمان و کاشان از لحاظ فرمی و محتوایی (اواخر قاجار تا اواخر پهلوی)* (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد فرش). دانشکده هنر و معماری، دانشگاه کاشان، ایران.
- ثابتی، بصرت. (۱۳۹۲). *تأثیر اسطوره فرنگ بر فرش قاجار با رویکرد سراسطوره* (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد پژوهش هنر). دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

و فرانسه رایج می‌شود. از آنجاکه از این قالی نمونه‌هایی نیز وجود دارد که متن نوشتاری موجود به فرانسوی نیز بوده، به نظر می‌رسد سفارش و هدیه‌ای برای دولت فرانسه نیز بوده است، بنابراین از آنجاکه کالایی مصرفی نبوده و ارزش سیاسی نیز داشته، در ترسیم پیکره‌ها دقت بسیار زیاد شده است. نشانه‌هایی که برای افراد مصور شده در این متن استفاده شده و پوشاک و رنگ‌بندی آن، تزیینی نبوده است که بافنده یا طراح بتواند تغییرات اساسی در آن ایجاد کند؛ لذا در اکثر قالی‌های تکثیر شده در دوره قاجار رنگ‌ها تغییر مختصر پیدا می‌کند، ولیکن نشانه‌ها و علائم ثابت باقی می‌ماند؛ زیرا تغییر نشانه‌ها به تغییر هویت می‌انجامد و از آنجاکه به نظر می‌رسد با توجه به شباهت چهره‌ها به اشخاص عینی تحقیق گسترده‌ای بر طراحی این قالی انجام گرفته و قالی کالای سیاسی-فرهنگی برای روابط میان دو کشور بوده، هر تغییری باید حساب شده و با مطالعه انجام شود. در دوره معاصر با توجه به آنکه قالی در گفتمان قدرت و روابط میان دو کشور نقشی انجام نمی‌دهد و تنها به دلیل گفتمان نو قاجارگرایی و توجه به هنر دوران گذشته چون قاجار است که اهمیت می‌یابد، لذا باز تولید قالی فقط به قصد تولید دوباره یک اثر از دوره قاجار انجام شده و به نشانه‌ها و نمادهای ویژه اشخاص اهمیت داده نشده است. طراح بدون آنکه به نشانه‌ها توجه کند آنها را حذف یا نشانه‌های دیگری را جانشین نمونه دوره قاجار کرده است. با این تغییر هویت افراد مانند نمونه تولید شده در دوره قاجار بیانگر نیستند و هویت منحصر به فردی نیز ندارند، لذا می‌توان گفت نشانه‌ها و رنگ‌های استفاده شده در نمونه تولید شده در دوره قاجار بیانگر و به نوعی تشکیل دهنده اثر بوده، لذا حذف و تغییر آن به هویت اثر ضربه زده، ولیکن نشانه‌ها و نمادهای استفاده شده در دوره معاصر تزیینی است و تأثیری در هویت افراد نداشته است.

پی‌نوشت‌ها

- Portrait carpets of Kerman as a propaganda tool of Sultan Ahmad Shah Qajar. ۱
 ۲. Timur با ارجاع به کتاب بهارستان وی تیمور گورکانی است که در قالیچه به صورت ترملان نوشته شده است (ملول و امیرخانی، ۱۳۸۴، ۱۶۴۳).
 خوانش اسامی بر اساس کتاب «بهارستان: دریچه‌ای به قالی ایران» انجام شده است. نام لاتین برخی اسامی چون لاپیداس یافت نشد. لاپیداس (۷۷-۱۲۰)، او که دولتمردی رومی بود، بعد از یک اقدام نافرجام برای به دست گرفتن کنترل روم مغلوب پمپی کبیر شد و در (سارادینا مرد (ملول و امیرخانی، ۱۳۸۴، ۱۶۴).
 Pericles .۴
 Romulus .۵
 Julius Caesar .۶
 Tiglath-Pileser III .۷
 Hannibal .۸
 Trajan .۹
 Constantine the Great .۱۰
 Confucius .۱۱
 Frederick II, Holy Roman Emperor .۱۲
 Pope Sixtus V .۱۳

- عرفان منش، ساحل و کاظم نژادی، حبیب‌الله. (۱۴۰۱). نقش پیامبران در قالی رهبران جهان. بافته‌شده در کارخانه میلانی کرمان در دوره قاجار. هنرهای صناعی، ۵(۲)، ۱۵۵-۱۶۶.
- عرفان منش، ساحل؛ امانی، حامد و امانی، زهرا. (۱۴۰۱). تحلیل قالی مشاهیر محفوظ در کاخ نیاوران با تاکید بر جایگاه حضرت محمد (ص) و حضرت عیسی (ع) بر اساس آراء جانت. هنر و تمدن شرق، ۱۰(۳۷). ۵۱-۶۰.
- غفاری، ابوالحسن. (۱۳۶۸). تاریخ روابط ایران و فرانسه. تهران: نشر دانشگاهی.
- ملول، غلامعلی و امیرخانی، غلامحسین. (۱۳۸۵). بهارستان: دریچه‌ای به قالی ایران. تهران: زرین و سیمین.
- ناطق، هما. (۱۳۷۵). کارنامه فرهنگی فرنگی در ایران. پاریس: خاوران.
- دایک، تون آدریانوس فان. (۱۳۸۲). مطالعاتی در تحلیل گفتمان (از دستور متن تا گفتمان کاوی انتقادی) (ترجمه پیروز ایزدی و دیگران). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- وایت، بلاسینگام. (۱۳۹۵). رؤسای جمهور آمریکا از جرج واشنگتن تا باراک اوباما (ترجمه حسین زارعی). تهران: رازنهان.
- هادی، محمد. (۱۳۸۴). تحلیل انتقادی گفتمان. روزنامه شرق، ۱۳۸۴/۱۱/۸.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (A. Sheridan, Trans.). London: Allen Lane.
- Lassikova, G. V. (2007). *Portrait carpets of Kerman as a propaganda tool of Sultan Ahmad Shah Qajar*. International Conference on Oriental Carpets, Academic Program, Istanbul.
- Sakhai, E. (2008). *Persian Rugs and Carpets the fabric life*. London: Antique Collectors Club.
- حسینی فر، عبدالرحمن و امیری پریان، فاطمه. (۱۳۹۳). تحلیل گفتمان به مثابه روش، جستارهای سیاسی معاصر. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۵(۱)، ۴۹-۶۷.
- خدادادی، علی؛ صفی‌خانی، نینا و احمدپناه، ابوتراب. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی نقش مایه فرشته در سنگ قبور آرامگاه ارامنه و تخت فولاد اصفهان. هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی، ۲۳(۳)، ۸۳-۹۲.
- خشکنابی، رضا. (۱۳۷۸). ادب و عرفان در قالی ایران. تهران: سروش.
- کتاب خروج. (بی‌تا). تاریخ مراجعه ۱۴۰۱/۰۸/۱۲، قابل دسترس در: <https://persianpdf.com/book/%D8%D8>
- داندامایف، محمد. (۱۳۸۱). تاریخ سیاسی هخامنشیان. ج. ۱. (ترجمه خشایار بهاری). تهران: کارنگ.
- رز، ژیلیان. (۱۳۹۷). روش و روش‌شناسی تحلیل تصویر (ترجمه سیدجمال‌الدین اکبرزاده جهرمی). تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، مرکز پژوهش و سنجش افکار صدا و سیما.
- زنگی، بهناز. (۱۳۹۳). حضور سنت‌های تصویری قاجار در نقاشی معاصر ایران (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد نقاشی). دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
- سلیمانی، حسین. (۱۳۸۱). ذیل مدخل ده فرمان، در دانشنامه دین: بودی، تورات، ده فرمان، رفض، سنساره، شونیتا. هفت‌آسمان، ۴(۱۴)، ۱۹۹-۲۱۶.
- سهیم، هایده. (۱۳۷۵). خاطرات یهودیان ایران. ایران‌نامه، ۵(۵۷)، ۵۱-۷۶.
- صفرزاده، نغمه و احمدی، بهرام. (۱۳۹۳). بررسی تصویر فرشتگان در نقاشی دوره قاجار. پیکره، ۵(۵)، ۴۷-۵۶.
- علی بابائی، غلامرضا. (۱۳۸۶). نگاهی به روابط سیاسی ایران و فرانسه. تاریخ روابط خارجی، ۳۲(۳۲)، ۱۶۷-۱۲۳.
- عارف‌پور، فاطمه. (۱۳۹۰). اسطوره یگانه در قالی سلاطین. کتاب ماه هنر، ۱۶۰(۱)، ۳۶-۴۱.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

عرفان منش، ساحل. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی قالی مشاهیر بافته‌شده در کارگاه موسوی‌سیر. و کارخانه میلانی کرمان با رویکرد تحلیل گفتمان. مجله هنر و تمدن شرق، ۱۱(۳۹)، ۳۹-۴۸.

DOI:10.22034/JACO.2023.381126.1289

URL:http://www.jaco-sj.com/article_169093.html

